

Smrt a pohřbívání v barokním Manětíně

Zuzana MARTÍNKOVÁ

Abstract: Thesis tries to have a clear and comprehensive perspective on death and burial in the Baroque Manetin. The work includes a chapter about generally applicable funeral rites. Emphasis is placed mainly on the second chapter about Manetin and on the part that deals with books and testaments of the deceased. It also focuses on the death causes of the Manetin's population and infant mortality.

Key words: Death, burial, baroque, Manetin, testament, the books of the dead, cause of death, infant mortality

Smrt je odedávna důležitým a zásadním momentem. Zvláště v barokní době zaujímal v životě člověka velmi významné místo. Jednalo se o okamžik, ke kterému směřoval celý jeho úděl. Pro tehdejšího jedince nebyla smrt koncem života, ale jakýmsi vstupem do nekonečna, do prostoru, kam chtěli vstoupit světci, mučedníci, ale i obyčejní lidé. Lidová víra navíc přinášela naději, že se v tomto prostoru „na nebesích“ lidé po smrti setkají. Podmínkou pro přechod duše do věčného života byla dobrá smrt. Od poloviny 16. století se dokonce setkáváme s příručkami, které se zabývají tím, jak správně žít a zemřít.^{1]} Jedná se o literaturu typu *ars moriendi* (umění umírat).^{2]}

V současné době se staly dějiny každodennosti a dějiny smrti velmi populárními. Nejenže přinášejí nový úhel pohledu na historii, umožňují čtenářům vytvořit si představu o fungování společnosti v určité době na určitém místě, ale jsou i zdrojem morálního poučení. Průkopníkem dějin smrti se stal francouzský historik Philippe Ariés, který se zabýval především vývojem vnímání smrti společností. V českém prostředí se problematice smrti a umírání věnuje Pavel Král či Alexandra Navrátilová. Samotným Manětínem se pak mimo jiné zabývá např. historička Irena Bukačová. Zatím však nebyl vytvořen ucelený pohled na problematiku smrti a umírání v tomto městě a nebylo zjištěno, zda se obecně platné barokní pohřební rituály shodují s těmi manětínskými, a to i navzdory tomu, že je Manětín barokním skvostem západních Čech a sídlil zde významný šlechtický rod Lažanských.

1] Tyto příručky nabádaly čtenáře ke zbožnému životu, ve kterém se měl vyhýbat všemu, co škodilo jeho tělesné schránce (obžerství, opilství, smilstvu), ale hlavně se soustředily na poslední dny a hodiny umírajícího člověka (okamžik umírání byl pro ďábla poslední příležitost, aby odklonil duši člověka z její cesty k Bohu). Doporučovaly mu nejrůznější modlitby a rozjímání, ale zabývaly se i tím, jak by se měli chovat jeho bližní. (Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 220.)

2] Pavel KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století*, in: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 8.

1. Barokní pohřební ritus

Křesťanská smrt byla založena na kanonizovaných rituálech. Umírání v době baroka se stalo veřejnou záležitostí ověřenou řadou rituálů, jež měly napomoci člověku k vyrovnání se s osudem v oblasti světské i náboženské. V křesťanském modelu smrti měly rituály stabilní rámec, který tvořilo zaopatření (poslední pomazání), požehnání, loučení a poslední pořízení. Pokud člověk zemřel bez zaopatření, bylo to pokládáno za nešťastné. Zaopatření se totiž stalo předpokladem k nabytí Boží milosti a spasení duše.^{3]}

Poslední pomazání^{4]} bylo jednou z křesťanských svátostí, a tudíž bylo spjato se zpovědí. Zpověď poskytoval kněz, jenž dotyčného mazal na jednotlivých smyslech, modlil se za něj a udílel požehnání.^{5]} Umírající měl také urovnat všechny spory a dluhy a rozloučit se s blízkými. Někteří lidé nechávali sepsat kšaft až ve své poslední hodině. Pokud měl člověk nějaké přání na „smrtném loži“ bylo nutné ho vyplnit. Stalo se také zvykem, že si lidé před smrtí určovali, kde a jakým způsobem chtějí být pohřbeni, šetřili na pohřeb a připravovali si oděv do rakve. K ulehčení skonu se využívalo i znalostí přírodní medicíny. Umírající pil různé bylinné odvary, nebo se bylinami, například durmanem či jalovcem, okušoval.^{6]} Místnost byla vykropena svěcenou vodou. Voda a oheň sloužily v katolickém prostředí k zahnání zlých sil, které umírajícího ohrožovaly, a měly mu ulehčit smrt.^{7]}

Při těchto i dalších úkonech šlo hlavně o duši zesnulého, která byla nositelkou kvality člověka. Lidé věřili, že po smrti duše vychází z těla ústy. Podle lidové tradice se duše vydala buď na cestu do ráje nebo na cestu do pekla či očistce. V očistci se měly hříšné duše očistit fyzickým utrpením. „*Od 17. století bylo pojetí očistce spjato s novým vnímáním smrti a novou péčí o zesnulé, kteří už nyní nebyli ponecháváni napospas neznámému osudu: prostřednictvím modliteb a sloužením mší bylo možné za jejich duše orodovat, aby mohly uniknout pekelnému strádání.*“^{8]} Za přímlyvce trpících duší byla považována Panna Maria, jejíž kult vzrostl právě v barokní době.

Když člověk zemřel, samotní pozůstalí se museli přesvědčit o tom, zda je opravdu mrtev. Tato praxe byla běžná až do roku 1775, kdy bylo zákonem stanoveno povinné ohledání mrtvol a 48hodinová lhůta mezi smrtí a pohřbem.^{9]} Do tohoto roku byl zesnulý pohřbíván hned v úmrtní den nebo v den následující. Není proto divu, že lidé měli velký strach z pohřbení zaživa. Zemřelému byly ihned po skonu zatlačeny oči, a to kvůli pověře, že si jinak vyhlédne někoho dalšího, kdo ho bude následovat na onen svět. Účastníci skonu odřikávali poslední modlitby. Právě v tuto chvíli předstupoval podle jejich představ zesnulý před soudcovskou stolicí Boží.

O tom, že někdo zemřel, musela být informována celá obec. Předání informace probíhalo v této době ústní formou. Úmrtí oznamoval buď mužský člen rodiny, nebo muž pocházející z nižší sociální vrstvy. Ten byl za službu placen a nesměl se účastnit samotné

3] Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 185.

4] Dnes se používá termín „svátost nemocných“, či „pomazání nemocných“, protože svátost přijímají nejen umírající (Paolo GIGLIONI, *Svátosti Krista a církve – Souzvuk mezi Bohem a člověkem*, Kostelní Vydří 1996, s. 141).

5] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 362.

6] Tamtéž, s. 189.

7] Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Dům a jeho lidé*, Praha 1999, s. 225.

8] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 157.

9] Tamtéž, s. 204.

pohřební slavnosti, profesionální předávání zpráv o smrti bylo totiž považováno za bezcennou činnost. Smrt pána domu byla dokonce oznamována i domácím zviřectvům.^{10]}

Dále museli pozůstalí zemřelého omýt a upravit do rakev.^{11]} Kolem mrtvého a věcí, které se ho dotkly, se točila řada dalších pověr. Nebožtík ležel ve světnici na márách^{12]} do té doby, než truhlář zhotoví rakev. Tělo zesnulého nezůstalo ve světnici nikdy samo, střídaly se u něj návštěvy, které odříkávaly modlitby, utěšovaly pozůstalé či rozprávěly o nebožtíkově životě. Pokud byl nebožtík členem náboženského bratrstva, vedli modlitby u jeho lože spolubratři. Když byla rakev zhotovena, musela být vykropena svěcenou vodou.

Katolíkům se dávaly do rakve svatá obrázka, medailonky, modlitební knížky, křížky či růžence. Někteří lidé přidávali do rakve také věci, které by mohl nebožtík na onom světě potřebovat, nebo předměty, ke kterým měl zesnulý osobní vztah, např. hřeben, dýmku, váček s tabákem, kapesní nůž. „*Rozšíření rakví souviselo s křesťanským pohřbíváním do země a představou o potřebě zachovat tělesné pozůstatky zemřelého pro život v záhrobí. Panovníky, církevní hodnostáře a jiné privilegované osoby ukládali do sarkofágů, uzavřených rakví z trvanlivého materiálu (kámen, terakota, olovo, cín), zdobených kultovní symbolikou nebo podobiznou zemřelého.*“^{13]} Roku 1784 však Josef II. vydal dvorský dekret, kterým zakázal pohřbívání umrlé v rakvích. V každém kostele byly umístěny rakev vyklápěcí.^{14]} Toto nařízení budilo u obyvatelstva odpor, a tak byl hned následujícího roku vydán dekret, jímž se opět povolovalo rakev zakopávat.^{15]}

Teprve opuštěním domu začal samotný pohřební rituál, který se v této době také opíral o křesťanské myšlenky, nebyl však odpoután od nábožensko-magických rituálů. Z domu byl zesnulý donesen průvodem do kostela. Často nebyl nebožtík nesen v rakvi, ale na márách (někdy byl i pohřben pouze na márách).^{16]} V kostele se konala mše. U chudších vrstev obyvatelstva se mše často z finančních důvodů nekonala. Průvod měl tradici ustálenou podobu. První šel ministrant s křížem a za ním děti, jež měly symbolizovat naději. Dále kráčeli muži a hudba. Teprve za uvedenými přicházel kněz se zpěváky, nosiči rakve, rodina a příbuzní. Závěr průvodu tvořili ženy a ostatní účastníci pohřbu, dokonce i žebráci.^{17]} Cestou nesměla být rakev postavena na zem. Po mši v kostele se průvod vydal na hřbitov.

Na hřbitově byla rakev s nebožtíkem, mnohdy za doprovodu hudby, spuštěna do hrobu, jenž byl také vysvěcený. V hrobu měl nebožtík ležet tak, aby měl obličej natočený k východu nebo k Jeruzalému: symbolicky tak očekával Kristův návrat.^{18]} Mrtvý ležel

10] R. v. DÜLMEN, *Kultura a každodenní život*, s. 227.

11] „*Vodu po omýtí vylévali pod okap, k plotu, na místo, kde nikdo nechodil nebo kde nic nerostlo, a použitou vodu rozbili.*“ (A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 208.)

12] Máry = pohřební nosítka.

13] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 222.

14] V této vyklápěcí rakvi byl zesnulý, většinou zašitý do lněného pytle, nesen na hřbitov, kde byl z rakve „vyklopen“ do hrobu. Pokud bylo na hřbitov dopraveno více lidí společně, mohli být položeni do jednoho hrobu. Hroby musely být ihned zasypány a přikryty. Podle Josefa II. mělo pohřbení jen jeden účel, aby tělo co nejrychleji zetelelo.

15] F. J. KUNC, *Od počátku až do skonání světa*, Praha 1938, s. 52.

16] Michaela KRÁLÍKOVÁ – Jaroslav MALINA, *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní. Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných oborů“*. 35. Pohřební rítus 16.-18. století na území střední Evropy (antropologicko-archeologická studie), Brno 2007. s. 24.

17] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 229.

18] Douglas James DAVIES, *Stručné dějiny smrti*, Praha 2007, s. 60.

nejčastěji na zádech a ruce měl sepjaté nebo zkřížené na prsou. Bylo zvykem, že každý z pozůstalých hodil na spuštěnou rakev hrst hlíny. Tento akt zahájil kněz slovy: „Prach jsi a v prach se obrátíš.“ Výrok symbolizoval, že se má tělo prostřednictvím pohřbu navrátit do země, z níž vzešlo. Po tomto ceremoniálu byli účastníci pozváni do hostince, kde měla být uctěna památka zesnulého.

1. 1 Sociální postavení zemřelého

Sociální postavení zemřelého se nejvíce projevilo při zvonění, při výběru místa posledního odpočinku a v okázalosti pohřbu. Čím lepší měl nebožtík postavení, tím déle mu zvoník zvonil. Zvonění mělo ochranný význam a řadilo se mezi nejnákladnější položky pohřbu. Sebevrahům a oběšencům se nezvonilo.^{19]} Jak již bylo řečeno, každý jedinec si na pohřeb šetřil. Pokud se jednalo o člověka nemajetného, musela mu vypravit pohřeb obec.

U výběru místa posledního odpočinku platilo jednoduché pravidlo. Čím blíže byl hrob u chrámu či kostela, tím větší měl nebožtík přímluvu u Boha. Není tak divu, že se zámožní privilegovani lidé a církevní hodnostáři nechávali pohřbívat za nemalé poplatky v samotném chrámu nebo alespoň při vnějších zdech kostelů. Nejžádanější místa odpočinku byla v kněžišti vedle oltáře, protože se zde sloužily mše.^{20]} Hroby méně majetných byly rozmístěny na kostelním dvoře, ale i v tomto rozmístění lze vysledovat společenskou hierarchii.

Pro sebevrahy, lidi jiného než křesťanského vyznání, nepokřtěné a mrtvě narozené děti, nalezené a neznámé osoby obvykle nebylo v posvěcené půdě hřbitova místo, byli tedy pohřbeni na polích, v lesích či na zahradách. Sebevrazi byli zakopáni bez církevních obřadů.^{21]} Teprve po vydání tolerančního patentu v roce 1781 mohli být pohřbíváni i příslušníci reformovaných a luterských církví na katolických hřbitovech.^{22]}

Příslušníci vyššího stavu usilovali o dosažení ideální smrti více než poddaní. Šlechtické pohřební rituály mohly trvat několik týdnů až měsíců a právě zde se naplno projevila barokní pompéznost až teatrálnost. Jednoduché pohřební artefakty šlechta vyměnila za nákladné, její postavení se projevilo rovněž v materiálu rakve a v její výzdobě či v oděvu zesnulého. Pohřby mužů byly mnohem honosnější než pohřby žen a byly také vnímány mnohem intenzivněji. Doba mezi úmrtím a pohřbem muže mohla trvat až několik měsíců, ale u žen šlo jen o pár dnů, maximálně týdnů. Důvodem byla hlavně časová náročnost příprav. Pohřeb šlechtice zastávajícího politické funkce ve správě země byl veřejnou slavností a musel být tedy reprezentativní.^{23]} Malé děti byly pohřbívány bez větších festivit.^{24]}

Mnohdy bylo tělo šlechtice před vystavením upraveno. Byly z něj vyjmuty vnitřní orgány, které se okamžitě pohřbily, pouze srdce se ukládalo do ochranné schránky, tzv. kanopy. Kanopa mohla být pohřbena spolu s rakví nebo někde jinde. Tělo bylo po tomto zákroku vyplněno látkami a vonnými bylinami a takto vystaveno v kostele či v kapli až do

19] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 206.

20] Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I. Doba ležících*, Praha 2000, s. 102.

21] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 272.

22] Zdeněk VESELÝ (ed.), *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 2003, s. 183.

23] Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 121.

24] M. KRÁLÍKOVÁ – J. MALINA, *Panoráma antropologie*, s. 31.

doby samotného pohřbu, kdy bylo uloženo do rodinné hrobky.^{25]} Po pohřbu samozřejmě následovala několikadenní hostina. Marie Terezie chtěla učinit přítrž tomuto nepřiměřeně okázalému chování, proto roku 1747 zakázala prodlužovat pohřební obřady na tři dny, rozvěšovat v kostele smuteční výzdobu a stavět katafalky. Obzvláště přísně měl být dodržován zákaz sloužit mše v domě zemřelých.^{26]}

1. 2 Náboženská bratrstva

V barokní době bylo na svém vrcholu zakládání bratrstev (konfraternit), sdružení věřících, především laiků, pod vedením kněze. Zaměřovala se na určitý katolický kult (mariánský, Kristův či určitého světce) a sdružovala osoby ze všech společenských vrstev.^{27]} Lidé, kteří do bratrstva vstoupili, chápali členství jako důležitý předpoklad k tomu, aby byli spaseni, navíc členství znamenalo společenskou prestiž a jistotu lepšího pohřbu.

Bratrstva propojovala společenský život s náboženským prožitkem. Členové se účastnili pravidelných náboženských slavností, ale i jednorázových akcí (jednorázová procesí, zakládací slavnosti),^{28]} stejně tak rozvíjeli svůj individuální náboženský život (pravidelné modlitby během dne) a učili se dobrým mravům. Opomenout navíc nelze, že bratrstva doby baroka aktivně zasahovala do záležitostí smrti, a to ve třech oblastech. Za prvé měla připravit na smrt umírající členy, za druhé ukládala těla zesnulých do hrobu a podílela se na barokní pohřební nádheře a v neposlední řadě měla pomoci duším zemřelých členů v jejich posmrtném údělu, především v očistcových trápeních.^{29]}

Vedle náboženských bratrstev působily v barokních Čechách i literátské kúry (literátská sdružení, bratrstva chrámových zpěváků). Úkolem těchto sdružení bylo zpívat v kostele, ale působnost těchto kúrů se stále rozrůstala, mimo jiné pořádala též honosné pohřby.^{30]} Některé literátské kúry se postupně přetvořily v bratrstva a od běžných bratrstev se pak odlišovaly jen zpěvem. Takový kúr začal vykonávat pravidelné pobožnosti, procesí a poutě. Pro oficiální přeměnu kúru v bratrstvo bylo zapotřebí získat papežské odpustkové privilegium. To umožnilo získávat odpustky, a tak naplnit jednu z nejdůležitějších funkcí barokních bratrstev: přípravu duší členů na posmrtný život.^{31]} Náboženská bratrstva byla zrušena za vlády Josefa II., po celou dobu působení byla pod dohledem katolické církve.

2. Praxe barokního pohřebního ritu Manětíně

Manětín je město ležící 29 km severozápadně od Plzně. Město je proslulé především svou barokní architekturou. Od roku 1617 patřil pánům z Roupova, ti o něj však přišli pobělohorskými konfiskacemi v roce 1622. Následně statek zakoupila Estera Mitrovská z Nemyšle, rozená Lažanská z Bukové, společně se svým manželem Jiřím mladším Mitrovským z Nemyšle. Ten byl jako horlivý katolík ustanoven komisařem při reformační komisi a ná-

25] Tamtéž, s. 32.

26] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 241.

27] Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000, s. 5.

28] J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 168.

29] Tamtéž, s. 251.

30] J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva*, s. 13.

31] Tamtéž, s. 15.

silím obracel své poddané na katolickou víru. Jeho snaha se setkala s odporem manětínských obyvatel.

I během třicetileté války Manětín zažíval rušné období. Roku 1631 se do města vrátil, spolu se saským vojskem, bývalý majitel Jan z Roupova, jenž bouřil manětínské poddané, protože se chtěl znovu ujmout správy svého statku. V roce 1632 byli ale Sasové vypuzeni a panství se opět dostalo do rukou Estery Mitrovské, která na smrtelném loži roku 1639 odkázala panství svému bratru Ferdinandu Rudolfovi Lažanskému z Bukové.^{32]}

Ferdinand Rudolf zůstal během českého stavovského povstání i po něm věrný Ferdinandovi II., za což byl roku 1630 povýšen do stavu říšských svobodných pánů a o devět let později do stavu říšských hrabat.^{33]} Dokázal využít svého postavení a nahromadit při konfiskacích značný majetek.^{34]} S Markétou Vratislavovou z Mitrovic měl tři syny (Rudolfa Jiřího, Františka Adama a Karla Maxmiliána), kteří si po jeho smrti roku 1657 měli rozdělit jeho majetek. Třicetiletou válkou poničený Manětín získal Karel Maxmilián.

Po jeho smrti roku 1695 spravoval Manětín Václav Josef Lažanský s manželkou Marií Gabrielou Černínovou z Chudenic. Roku 1711 prodal Václav Josef manětínské panství manželce.^{35]} Dalším významným datem v dějinách Manětína je 22. září 1712. V tento den zde vypukl obrovský požár, který zničil téměř celý střed města. Ze založení požáru byli obviněni židé. Marie Gabriela Lažanská židy vypověděla z města a ve své závěti zdůraznila, že je tu žádný držitel Manětína nesmí trpět.^{36]} Je také známo, že se za vlády Marie Gabriely valně zhoršilo postavení městských i venkovských poddaných. Trvalo čtyřicet let, než v plném rozsahu obnovila městská privilegia. Díky této zkáze došlo k přestavbě města v barokním duchu.^{37]} Roku 1715 Václav Josef Lažanský zemřel.

Marie Gabriela Lažanská spravovala panství sama a po ní její syn Maxmilián Václav s chotí Terezií z Lisova. V roce 1776 Maxmilián Václav zemřel na zámku ve Struhařích^{38]} a panství převzal syn Prokop, za jehož panování byla otevřena manufaktura na sukno, která skvěle fungovala a vyvážela tkaninu až do Turecka.^{39]}

2. 1 Manětínské kostely a hřbitovy

Město Manětín se může pochlubit dvěma kostely. První z nich, kostel sv. Jana Křtitele,^{40]} se

32] *Oficiální stránky Města Manětín* [online]. c2011, poslední revize 5. 11. 2014 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z URL: <<http://www.manetin.cz/mesto/historie/>>.

33] Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Praha 2008, s. 538.

34] Jan HALADA, *Lexikon české šlechty 1. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1992, s. 87.

35] Martin EBEL, *Prameny k dějinám manětínského zámku*, in: *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn: sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996*, Mariánská Týnice 1997, s. 14.

36] Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického. Díl 2. Soudní okres manětínský*, Kralovice 1930, s. 18.

37] Přestavba se týkala hlavně zámku, kostela sv. Jana Křtitele a náměstí. Autorem přestavby byl Tomáš Haffenecker, realizační práce měl na starosti Jan Jiří Hess. (Martina MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, Manětín 2012, s. 17.)

38] SOA Plzeň, *Sbírka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793)*, sv. 06, číslo snímku (dále č. s.) 269.

39] M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 8.

40] Existence kostela sv. Jana Křtitele je doložena k roku 1182. Během již zmiňovaného požáru roku 1712 byl kostel úplně zničen. V letech 1712–1717 ho nechal Václav Josef Lažanský od základů nově postavit. Stavbu

nachází přímo na náměstí, druhý, kostel sv. Barbory,^{41]} stojí v údolí Manětínského potoka na východním okraji města. Neměli bychom nechat bez povšimnutí, že oba kostely jsou zasvěceny speciálně patronům spojovaným se vstupem do života a s jeho koncem.

V době baroka k oběma kostelům přiléhaly hřbitovy. Původní hřbitov byl ten, jenž patřil k děkanskému kostelu sv. Jana Křtitele. Z počátku byl velmi úzký a nebyl zde dostatek místa pro všechny manětínské obyvatele. Podle děkana Františka Wonky sem byli pochováni jen ti, kteří zde měli „starobylá místa“. Po požáru v roce 1712 došlo k rozšíření hřbitova a u jeho zdi byla postavena nová škola o dvou místnostech (jedna místnost na výuku, druhá pro kantora). Vedle kostela se také nacházela fara a na hřbitově pod školou stála tzv. kaplička mrtvých, v níž se sloužily mše při pohřbech a dušičkách. Vedle kapličky se pak nacházelo místo pro skládání umrlčích kostí.^{42]}

Uvedený hřbitov byl však zrušen za vlády Josefa II. roku 1785. Poslední pohřby zde byly vykonány o rok dříve, kdy místní děkan pochoval manželku zahradníka Krupičky a kaplan dítě koláře Kratochvíle.^{43]} Hřbitov byl pak upraven částečně v nádvoří a částečně v zahradu. Hřbitov u kostela sv. Barbory zůstal do roku 1785 místem odpočinku pro venkovské obyvatelstvo a následně se stal hřbitovem hlavním.

2. 2 Faráři a děkani

Faráři, kteří sídlili v Manětíně, spravovali poměrně rozlehlou farnost. Z inventáře pořízeného v roce 1713 víme, že se farář musel starat o farní kostel sv. Jana Křtitele v Manětíně,

vedl tyrolský stavitel Jan Jiří Hess podle projektu Tomáše Haffeneckera. Z původního gotického kostela se zachovalo obvodové zdivo kněžiště s věží. Kostel má obdélnou loď s plochým stropem, k lodi je připojeno poměrně hluboké kněžiště. K severnímu boku kostela přiléhá hranolová věž, která je opatřena hodinami a zakončena vysokou cibulovitou bání. Předstíh je připojena k západnímu průčelí stavby. Dne 24. června 1717 na svátek sv. Jana Křtitele byl dokončený chrám vysvěcen pražským světicím biskupem Danielem Josefem Mayerem. Ve druhé polovině prvního desetiletí 18. století se na vnitřní výzdobě kostela podílel slavný malíř Petr Brandl, kterého do Manětína pozvala Marie Gabriela Lažanská. Hlavní oltář zdobí jedno z jeho nejlepších děl - obraz Křest Krista v řece Jordán. (V. KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického*, s. 19.; M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 19.)

41] Kostel sv. Panny Barbory je poprvé zmiňován v zápise nejstarší městské manětínské knihy z roku 1412, v té době se ale jednalo pouze o dřevěný poutní kostel. Ten byl zrušen za třicetileté války a na konci 17. století nechal na jeho místě Václav Josef Lažanský vystavět nový raně barokní kostel. Za autora projektu kostela sv. Barbory je považován francouzský architekt Jean Baptist Mathey. Tento kostel vysvětil v roce 1697 opat plaského cisterciáckého kláštera Ondřej Trojer. Místo se opět stalo cílem mnohých barokních poutí. Na vnitřní výzdobě kostela se také podílel Petr Brandl, zdejší děkan a amatérský malíř František Händl, sochař Jan Brokof či Josef Herscher. V kostele nechyběly ani varhany z dílny malostranského varhanáře Leopolda Spiegla zhotovené roku 1721. Zajímavé je, že se uvnitř kostela pod věží nachází hluboká studna. Roku 1741 do ní spadla Anežka Petrliková, poddaná z Vladměřic, ale byla v pořádku vytažena. V letech 1724–1728 byla osazena cesta z města ke kostelu sv. Barbory čtrnácti sochami světců v nadživotní velikosti. Tyto sochy jsou dílem sochaře Josefa Herschera. Cesta je nazývána Vysokou cestou a na jejím začátku je umístěna socha sv. Josefa s Ježíškem, na hřbitově pak vítá návštěvníky sv. Barbora. Ta je nejen patronkou horníků, ale i ochránkyní před náhlou smrtí a patronkou dobré smrti. Světička drží v pozdvížené pravé ruce kalich, u její pravé nohy se nachází tradiční atribut věže a pravá ruka svírá palmu mučednictví. Vedle kostela sv. Barbory stojí hřbitovní kaple sv. Josefa, jež byla postavena roku 1612 na náklady měšťana Matouše Nosa. Uvnitř kaple se nachází hrobka se čtyřmi náhrobními kameny, ta však byla využívána až po roce 1800. (M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 19–22.; Irena BUKAČOVÁ, *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*, Beroun 2010, s. 16.; Irena BUKAČOVÁ – Jiří FÁK, *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*, Mariánská Týnice 2008, s. 88.; V. KOČKA, *Dějiny politického okresu kralovického*, s. 22.)

42] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 16.

43] M. MATUŠKOVÁ, *Město Manětín a jeho části*, s. 13.

pod nějž patřil Manětín, Doubravice, Vladměřice, Lipí a Radějov. Dále farnost zahrnovala kostel sv. Jiří v Lukové s osadami Luková, Zhořec, Domařín, Zbraslav a Újezd. Do farnosti patřil i kostel sv. Jana Křtitele v Tisu^{44]} s osadami Hvozdem a Spankovem. František Wonka proto vyslovil domněnku, že kněz musel používat koně, aby vše stihl objet.^{45]}

Po třicetileté válce zůstala farnost dlouho bez faráře, pokud se nějaký objevil, tak jen na krátkou dobu. Od roku 1687 do roku 1689 je doloženo působení faráře Josefa Winklera, významný je však až jeho nástupce Aleš Plešner.^{46]} Ten v Manětíně působil od 13. června 1689 do 6. srpna 1721 a bývá označován za prvního maněťtínského historiografa. Je pohřben v kostele sv. Jana Křtitele pod kazatelnou, jak si přál.^{47]} František Händl byl dalším farářem a také prvním děkanem v Manětíně. Působil zde od 26. srpna 1721 do 8. března 1751, kdy zemřel.^{48]} Pochován byl do krypty, kterou si nechal vybudovat v předsínce před hlavním vchodem do děkanského kostela sv. Jana Křtitele – šlo o prostý vyzděný hrob pro jednu rakev.^{49]}

Dalším děkanem se 13. března 1751 stal Jan Antonín Faulstig. Ten působil do Händlovy smrti jako zámecký kaplan v Manětíně. Roku 1763 se stal prvním vikářem sídlícím v Manětíně. Byl vikářem vikariátu toužimského,^{50]} zemřel 2. ledna 1775. Nástupcem Jana Antonína Faulstiga se stal Jan Michal Paschberger, který také působil v Manětíně již dříve jako kaplan a hned po nástupu se domohl přestavby fary a školy.^{51]} Paschberger zemřel 4. prosince 1792 a byl pochován na hřbitově u kostela sv. Barbory svým nástupcem Zornem (nebylo už totiž povoleno pochovávat zesnulé do kostelů).^{52]}

2. 3 Pohřby

2. 3. 1 Zapořtření a cena pohřbu

V úvodní části jsem se věnovala tomu, jak vypadala a jakými rituály byla vyplněna doba od umírání až k samotnému pohřbu. I v křesťanském barokním Manětíně měly rituály

44] Obec dnes již neexistuje.

45] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 3.

46] Farář Plešner se proslavil hlavně svým dílem s názvem Kronika kůru literátského. Kronika je psána česky, latinsky a německy v duchu barokního trilingvismu a tvoří předmluvu k regulím maněťtínského literátského kůru. Plešner pocházel ze Staré Boleslavi a do Maněťtína byl pozván od Karla Maxmiliána hraběte Lažanského. V době jeho příchodu musel být Maněťtín ještě značně poničen, ale farní budova byla vystavena již těsně předtím. Během Plešnerova působení zemřel Karel Maxmilián Lažanský, Maněťtín zachvátíl velký požár a mladý hrabě Václav si přivedl do Maněťtína choť Marii Gabrielu. V roce 1715 zemřel jeho přítel hrabě Václav, se kterým se v létě roku 1700 vydal na zbožnou pouť po cizích zemích. Nešťastná událost se stala důvodem k obnovení literátského kůru. Farář také zčásti zapisoval do matrik. Psal česky a po jeho smrti čeština z matrik na 150 let vymizela.

47] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 21–22.

48] Když do Maněťtína přišel, bylo mu 31 let a měl vystudovaná práva. V době jeho působení probíhaly války s Turky. Byla to také doba, kdy se v Maněťtíně zvyšoval počet německého obyvatelstva. Händl je známý svou zálibou v malování, dokonce se podílel na výzdobě kostela sv. Barbory. SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře maněťtínské I, s. 24.

49] Tamtéž, s. 38.

50] Tamtéž, s. 39.

51] Tamtéž, s. 46.

52] Tamtéž, s. 56.

stabilní rámec, který byl tvořen zaopatřením, požehnáním, loučením a posledním pořízením. Máme dokonce doklad o tom, jak to vypadalo, když šel farář Plešner zaopatřovat: „*Oznámili to do špitálu a ihned se dostavili čtyři špitálníci do kostela. Dva ponosou nová nebesa červená, květinami osázená na pozlacených tyčích, druzí dva vezmou fakule^{53]} a malé zvonečky. Pan farář zakryje Nejsvětější krásným velem přes pět loket dlouhým s třepením zlatým přes čtvrt lokte; -zlatým- které darovala sama císařovna paní hraběnce do šestinedělí. ... Zvonečky cinkají, lidé klekají a vyprovázejí pak Spasitele k nemocnému. Špitálníci zůstanou až do skončení posvátného úkonu. Tak je k tomu váže povinnost z nadace učiněné 15. prosince 1702 hrabětem Václavem. Z výnosu téže nadace slouží se pak v oktávu Božího Těla ve špitální kapliče mše svatá.*“^{54]}

Od doby panování Václava Josefa Lažanského existoval v Manětíně v blízkosti kostela sv. Barbory špitál. Jednalo se o špitál pro šest, později pro osm chudých, který mimo jiné finančně podporoval bratr Václava Josefa Adam. Špitálníci měli za povinnost doprovázet kněze se svátostí k umírajícím lidem.^{55]}

Z Knihy o faře manětínské se dále můžeme dozvědět, kolik stál pohřeb v době působení manětínského děkana Faulstiga. Pokud lidé platili desátek (od r. 1769 tzv. fortificationarium na postavení pevností proti Turkům), vyšel je pohřeb na 3 krejcarů. V opačném případě museli zaplatit 1 zlatý. Tichá mše svatá stála 30 krejcarů, zpívaná mše byla dražší, vyšla na 1 zlatý a 10 krejcarů, cesta na vesnici a doprovod k pohřbu 1 zlatý, světlo k průvodu 15 krejcarů. Pokud někdo chtěl vystrojit pohřeb přepychový, tzn. s větším počtem duchovních nebo mší svatých, platil zvlášť, až deset zlatých.^{56]}

2. 3. 2 Hrobky

I v Manětíně si tehdejší obyvatelé přáli být pohřbeni co možná nejbližší kostelu nebo přímo v něm, aby získali o to větší přímluvu u Boha. Na toto privilegium měli i zde nárok pouze duchovní, členové šlechtického rodu Lažanských^{57]} či velmi zámožní jedinci. Manětínským farářům a děkanům se zde již věnovat nebudu, jelikož místa jejich posledního odpočinku jsou uvedena v podkapitole Faráři a děkani.

Prvním pro nás zajímavým šlechticem (z hlediska pohřbu) je hrabě Václav Josef Lažanský,^{58]} který zesnul 2. března 1715 ve věku 41 let na zámku v Chříči. Tělo zesnulého

53] Fakule = pochodně.

54] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 20.

55] Václav JIRSA, *Vrchnostenský špitál v Manětíně*, Vlastivědný sborník, čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 23, č. 1, 2013, s. 17.

56] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 44.

57] Ke srovnání se nabízí nová kniha o posledních věcech ještě zámožnějšího rodu, jihočeských Schwarzenbergů, s výzkumem začínajícím právě v době vrcholného baroka – Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013.

58] Václav Josef Lažanský se narodil 9. dubna 1673 v Praze. Byl synem Karla Maxmiliána Lažanského a Anny Alžběty ze Spankova. Jméno Václavova otce je spojováno s osobou jezuity Bohuslava Balbína, který byl jeho učitelem a věnoval mu spis Rukověť humanitních disciplín. V roce 1695 zdědil Václav manětínské panství. Rád cestoval, spolu se svým komorníkem Drtinou navštívil Itálii, Francii i Švédsko. Víme také o jeho pouti do Říma, kterou vykonal společně s Alešem Plešnerem. 30. 6. 1707 si vzal ve Vídni Marii Gabrielu Černínovou z Chudenic, které o několik let později prodal celé manětínské panství. Sám si koupil panství chříčské, kde ho v roce 1715 zastihla smrt. S Marií Gabrielou měl čtyři děti (Maxmiliána Václava, Karla Josefa, Marii Annu a Marii Josefu). (SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 9–11.; *Ottův slovník naučný. XV. díl*, Praha 1900, s. 750.)

bylo nabalzamováno a uloženo do hrobky Lažanských v klášterním kostele v Praze na Strahově. Srdce však bylo převezeno v plechové truhličce do Manětína. Farář Plešner vložil tuto truhličku do další dřevěné truhličky, již zapečetil. V Knize o faře manětínské se uvádí, že schránka byla uložena v zákristii po pravé straně.^{59]} V matrice zemřelých je však zapsáno, že se schránka nachází v zákristii po levé straně blíže ke dveřím.^{60]} Dále se dozvídáme, že toto místo uložení bylo jen dočasné, jelikož si choť hraběte Václava přála, aby manželovo srdce bylo vloženo do její rakve. Nestalo se tak a František Wonka si myslí, že je uloženo v prostém cínovém džbánu ve hřbitovní kapli sv. Josefa.^{61]} Vnitřní orgány hraběte jsou pohřbeny v kostele v Kožlanech.^{62]}

Můžeme se oprávněně domnívat, že se hrabě Václav Josef nechal pohřbit tímto způsobem (na třech místech) po vzoru svého tchána Tomáše Zachea Černína z Chudenic, který zemřel 14. února 1700. Srdce tohoto Černína je uloženo v klášterním kostele ve Lnářích a z epitafu, jenž zakrývá místo jeho uložení, se lze dočíst, že si přál, aby byly jeho pozůstatky rozděleny na tři části. Své vnitřnosti světil sv. Augustinovi ve vídeňském dvorském kostele, tělo mělo spočinout pod ochranou sv. Zikmunda na Pražském hradě a srdce v kostele, který na vlastní náklad založil na svém panství.

Níže zmínění šlechticové byli pohřbeni do krypty v kostele sv. Jana Křtitele. Krypta byla otevřena a fotograficky zdokumentována roku 1972. Podle výpovědi pamětníka Jiřího Pecha vypadala hrobka takto: „*Krypta samotná (pokud si vzpomínám) byla obdélníkového půdorysu o rozměrech cca 5x7 metrů, vstup byl do kratší strany. Krycí deska zakrývá vstup po zmíněných 11 schodech (to si stále pamatuju) a je umístěna před zvýšeným stupněm k oltáři – krypta je tedy vlastně pod kostelním oltářem. Kratší stěny jsou kamenné a jinak je klenba celá cihelná, až k podlaze. Byly tam nějaké větrací průduchy, ale už si nejsem jistý, kde.*“^{63]} Z Pamětní knihy manětínského děkanství pak můžeme doplnit následující informace. Vchod do hrobky je uzavřen hladkou pískovcovou deskou, ta má na sobě čtyři rukojeti na uchycení řetězu; v hrobce je sucho a uvnitř je větrací otvor, který vede ke spojovací zámecké chodbě. Uvnitř hrobky spočívá pět rakví. Na levé straně hrobky jsou umístěny dvě značně rozpadlé, v nichž se nachází vícero lidských kostí a lebek bez označení. Pravděpodobně se jedná o pozůstatky z většího množství rakví, které byly při dřívějším úklidu hrobky (před několika staletími) seskládány do dřevěných truhel zachovalejších či nově pořizovaných. Při pravé straně místnosti stojí na podstavcích dvě prosté dřevěné rakve, jejichž víko je ozdobeno křížem s ukřížovaným Ježíšem. Postranní desky rakví jsou již zborcené, ale čelní desky jsou opatřeny štítky s německými nápisy. Z těch se můžeme dočíst, že rakev blíže ke stěně patří Maxmiliánu Lažanskému a druhá jeho matce Marii Gabriele. Hrobce dominuje kovová, bohatě zdobená rakev uprostřed. Ta je však novějšího data a patří hraběnce Terezii Kerssenbrockové, rozené Lažanské, která byla smrtelně zraněna výstřelem při honu u Nekmíře roku 1884.^{64]}

6. listopadu 1750 zemřel Karel Josef Lažanský (syn Václava Josefa). Kolem místa jeho úmrtí panují menší nesrovnalosti. V manětínské matrice zesnulých je zapsáno, že

59] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 18.

60] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 110.

61] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 18.

62] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Kožlany (1703–1722), sv. 03, fol. 461.

63] Rozhovor autorky článku Zuzany Martínkové s pamětníkem Jiřím Pechem narozeným 30. 1. 1954, dne 25. 1. 2015.

64] SOKA Plzeň-sever. Pamětní kniha manětínského děkanství 1836–2000 (fotokopie), č. př. 11198, fol. 632.

zemřel v Pteníně^{65]} (vesnice 4 km vzdálená od Merklína), v merklínské matrice je však uveden jako místo skonu Merklín.^{66]} Ze soupisu nebožtíkovy pozůstalosti z roku 1751, která se nacházela na zámku v Pteníně, vyplývá, že Karel Josef na zámku bydlel a byl zde před smrtí navštěvován matkou i sourozenci.^{67]} Pravděpodobnějším místem úmrtí je tedy Ptenín. Jisté však je, že si Karel Josef přál, aby byl pohřben v Manětíně. Tělo bylo uloženo do krypty v děkanském kostele děkanem Händlem 7. listopadu v pozdních nočních hodinách.^{68]} Následovalo úmrtí Václavovy choti Marie Gabriely. Ta se nechala dne 17. července 1758 zaopatřit (zaopatření provedl děkan Faulstig) a dne 21. července 1758 v ranních hodinách zesnula. O dva dny později byla pochována do krypty před hlavním oltářem děkanského kostela.^{69]}

Nástupcem Marie Gabriely se stal Maxmilián Václav, jehož syn Václav tragicky zahynul v roce 1770, když při projížďce po struhařských polích spadl z koně a způsobil si těžké zranění kapesním nožem. Jeho tělo je také uloženo v Manětíně.^{70]} Hrabě Maxmilián Václav Lažanský zesnul 28. listopadu 1776.^{71]} Skonal na zámku ve Struhařích, ale tělo bylo převezeno do Manětína, kde bylo uloženo do hrobky v děkanském kostele hned vedle těla jeho matky. Tento úkon provedl děkan Paschberger.^{72]}

Až do roku 1803 byli Lažanští ukládáni do již zmíněné hrobky v kostele svatého Jana Křtitele. Teprve v tomto roce bylo uloženo první tělo do hraběcí hrobky na svatobarsborském hřbitově pod kostelíkem sv. Josefa. Můžeme si všimnout toho, že šlechtické pohřební rituály netrvaly v Manětíně nijak dlouho. Většinou byl zesnulý pohřben hned následující den. Delší dobu mezi úmrtím a pohřbem bychom mohli vysledovat pouze u Václava Josefa Lažanského, jehož pohřeb se však konal v Praze.

Zajímavostí však je, že do hraběcí krypty v děkanském kostele sv. Jana Křtitele bylo uloženo také tělo manětínského zámeckého účetního („*logographus vulgo buchhalter*“) Václava Hammerschmidta, a to dne 3. června 1744.^{73]} Je známo, že se zámecké služebnictvo v Manětíně těšilo vzácné přízni své vrchnosti.^{74]}

Přímo v kostele sv. Jana Křtitele byl pohřben roku 1725^{75]} také dvorský lékař a mecenáš umění^{76]} Jeroným Tichý.^{77]}

65] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 141.

66] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Merklín (1736–1771), sv. 03, fol. 45.

67] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, inv. č. 40. Pozůstalost Karla Josefa Lažanského.

68] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském I, s. 37.

69] Tamtéž, s. 44.

70] Tamtéž, s. 45.

71] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793), sv. 06, č. s. 270.

72] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském I, s. 55.

73] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 229.

74] Dokládá to i soubor obrazů zámeckého služebnictva a úřednictva od Václava Dvořáka ve sbírkách státního zámku Manětín (Irena BUKAČOVÁ, *Zámek Manětín – Katalog zámecké obrazárny, I. část*, Domažlice 1999).

75] SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském, s. 33.

76] I. BUKAČOVÁ, *Zámek Manětín*, s. 29–30 či Jan ŠTĚPÁNEK, *Umělecko-historický vývoj panství Manětín s důrazem na období baroka*, DP, ZČU v Plzni, FP, Katedra výtvarné kultury, Plzeň 2009, s. 28.

77] Význam J. Tichého podtrhuje i samotné znění matričního zápisu o jeho úmrtí s titulaturou „*Praenobilis*

2. 3. 3 Nekatolíci a popravení

Manětín byl pochopitelně navenek katolickým městem, ale zajisté zde žili nebo čas od času pobývali i lidé jiného vyznání. Kniha o faře manětínském nám potvrzuje, že i v tomto městě nebyli nekatolíci pohřbíváni na hřbitovech, a to do té doby, než byl vydán toleranční patent. Například na Velký pátek roku 1723 zemřel 27letý sluha, který byl luteránem, a jeho tělo bylo zakopáno za ohradou svatobarborského hřbitova.^{78]} První nekatolík byl uložen do půdy hřbitova u kostela sv. Barbory až 1. března 1792. Jednalo se o cizince, Němce Bedřicha Baumhauera. Tělo zesnulého bylo doprovázeno k hrobu necírkevně děkanem a kaplany.^{79]}

Ani pro popravené osoby nebylo na manětínských hřbitovech místo.^{80]} Existence popravčí louky v Manětíně je písemně doložena již od 14. století. Jednalo se o místo pod horou Chlumem na jihovýchodním svahu, dnes na tomto místě stojí kaplička. Ještě kolem roku 1900 byla na místě bývalého popraviště vidět čtyřhranná díra vyplněná plackami břídlíce. Šlo o otvor pro sloup šibenice. Popravení byli obvykle zakopáni pod strání, na níž šibenice stávala, ne přímo pod šibenicí.^{81]} Pro popravené osoby se v matrikách vedl speciální oddíl, naproti tomu žádná smolná kniha, byla-li zde vůbec vedena, se nedochovala.^{82]}

Dne 8. ledna 1727 byla popravena jednadvacetiletá Eva Kroupová. Žena se provinila tím, že zabila své právě narozené dítě (v matrice je tento trestný čin také klasifikován jako infanticidium).^{83]} Eva Kroupová byla sřata a do srdce jí byl vražen ostrý železný kůl. Tak byla pochována a jejího svůdce Antonína Brože soud odsoudil pro cizoložství k několika nedělní robotě, při jejímž výkonu musel mít okovy na nohou.^{84]} Tento postup při popravě byl u žen obviněných z infanticidy zcela běžný.^{85]} Pozoruhodný je i případ Vavřince Vlčka, který byl obviněn ze zoofilie (sodomie). Tento sedmadvacetiletý mladík byl sřat 6. února 1737,^{86]} jeho tělo po popravě spáleno na hranici a popel rozmetán.^{87]}

Také 20. října roku 1742 se naskytl obyvatelům Manětína nezvyklá podívaná. Na panském poli nad Vilímkou^{88]} se objevila dvě popraviště, která čekala na dva zběhlé muš-

ac Excellentissimus D. Hieronymus Tychy, Anatomiae et Chyrurgiae Doctor Comes Palatinus...“ (SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 186).

78] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínském, s. 36.

79] Tamtéž, s. 50.

80] Srovnej např. Jindřich FRANCEK, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Zločinnost a bezprávi*, Praha – Litomyšl 2011 (zde i další literatura) či Richard van DŮLMEN, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.

81] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 103.

82] K nejprecizněji zpracovaným edicím smolných knih, která se stala bez nadsázky vzorem pro další směřování tohoto výzkumu, patří Jaroslav PÁNEK (ed.), *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*, Praha 1977.

83] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

84] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 103.

85] Podobný osud stihl například Magdalénu Pokornou, děvečku od východočeské Sobotky. Magdalena byla také odsouzena ke smrti stětím, její tělo bylo zahrabáno a probodnuto kůlem. Uvádí se, že podle litery zákona měla být dokonce zahrabána a probodnuta kůlem zaživa. (Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 311.)

86] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

87] I. BUKAČOVÁ – J. FÁK, *Paměť krajiny*, s. 104.

88] Vilímka se říkalo velkému kusu úrodného pozemku jižně od Manětína. Polnosti kdysi patřily starobylému

ketýry z Waldekova pluku. Zběhové byli pověšeni katem. Jeden z nich byl katolík, druhý „heretik“, oba však svorně byli přímo na místě zahrabáni mezi sloupy.^{89]} Původně měli být zběhové popraveni na popravišti pod Chlumskou horou, ale město se proti tomu postavilo, jelikož by muselo platit výlohy za kata z městské pokladny. Vilímka se nacházela blízko tábořiště pluku, a tak byl tento akt i velkou výstrahou pro ostatní žoldnéře.^{90]}

Asi poslední poprava v Manětíně proběhla dne 2. prosince 1761, kdy byl s'at mečem Kašpar Pokorný za úmyslnou vraždu.^{91]} Tomuto nešťastníkovi bylo teprve 19 let a na popraviště ho pravděpodobně vyprovázela děkan Faulstig.^{92]}

2. 4 Literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory

2. 4. 1 Literátský kůr

Literátské bratrstvo bylo v Manětíně založeno Matoušem Nosem a jeho manželkou již v roce 1615. Na vrcholu své slávy se však ocitlo až po sto letech, kdy bylo obnoveno farářem Alešem Plešnerem. Faráře v jeho počínání podpořil hrabě Václav Lažanský, jenž si touto cestou chtěl usmířit Boha, který seslal na Manětín požár.^{93]} V té době mělo bratrstvo patnáct členů a v jeho čele stál farář, funkci rektora zastával některý z bratrů. Prvním rektorem se v roce 1715 stal manětínský rychtář Jan Nepodal, funkci tajemníka vykonával kostelník Bauša. Členové bratrstva byli většinou řemeslníky.

Posláním literátského kůru bylo usměrňovat lidový zpěv v kostele, tzn. předzpívat písně ze Šteyerova kancionálu.^{94]} Jiří Sehnal se domnívá, že literáti zpívali bez doprovodu varhan.^{95]} V Knize o faře manětínské je ale zápis o tom, jak se slavila bohoslužba, přičemž se tu můžeme dočíst, že se při ní na jedné straně kůru shromažďovali literáti a ve druhé části hudebníci s houslemi, basou, fagotem, lesními troubami a bubny. K varhanám pak zasedl slavný plaský komponista Mořic Vogt. Nedočteme se ale, zda tyto skupiny hudebníků působily dohromady nebo každá zvlášť.^{96]} Bratři zpívali převážně české písně, latinské žalmy zpívali literáti jen občas před pohřby. Účastnili se také pohřbu obnovitele kůru Aleše Plešnera.^{97]}

Členové literátského kůru měli dodržovat čtrnáct artikulí.^{98]} Pro tuto práci jsou

manětínskému rodu Vilímků. Vilímkům v době třicetileté války vyhořel dům a pozemky od nich následně vykoupili Lažanští. (Václav JIRSA, *Pomístní jména*, Manětínský zpravodaj: zpravodaj Městského úřadu v Manětíně XXXVIII, 2012, č. 2, s. 3).

89] SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723–1751), sv. 05, č. s. 260.

90] V. JIRSA, *Pomístní jména*, s. 3.

91] SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752–1793), sv. 06, č. s. 335.

92] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 45.

93] Tamtéž, s. 17.

94] Jednalo se o nejrozšířenější český katolický kancionál období baroka, který poprvé vyšel v Praze v roce 1683.

95] Jiří SEHNAL, *Hudební život v Manětíně v první polovině 18. století*, Opus musicum 1, 1969, č. 5–6, s. 147–154 a s. 148.

96] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 19.

97] Tamtéž, s. 24.

98] V těch je zmiňováno zpívání při mších, procesích a svátcích, povinnost zpovídat se a přijímat svátost, povinnost ukazovat na sobě pobožnost. Dále se v člancích můžeme dočíst, že se bratři měli shromažďovat

nejzajímavější artikule následující. Ve třetím článku jsou bratři seznámeni s tím, že pokud některý z bratrů onemocní, mají se každý den najít dvě osoby z bratrstva, jež ho budou těšit a pomáhat mu opatřit duši náležitými svátostmi. Když by se pak nesla k nemocnému Nejsvětější svátost oltářní, měli být bratři povinni ji vyprovodit se zapálenými svícemi. Ve čtvrtém odstavci je napsáno, že bratři mají vyprovodit ke hrobu každého zesnulého člena bratrstva a vykonat předepsané modlitby. V případě, že by nemohla být sloužena mše za mrtvého kvůli nedostatku financí rodiny a přátel, hodlal ji literátský kůr uhradit ze svého důchodu. Šestý článek pak hovoří o tom, že má být jednou do roka vykonána mše za zesnulé bratry.^{99]} Z těchto bodů jasně vyplývá, že členství v bratrstvu mělo přispět k dosažení onoho ideálu dobré smrti. Modlitby a mše vykonané po smrti člena bratrstva byly pak prostředkem k tomu, aby se duše zesnulého dostala do nebe.

Stojí za pozornost, že bratrstvo, jež bylo obnoveno s takovou pompou, zaniklo již v roce 1785, kdy mělo pouhých pět členů. Podle Jiřího Sehnala ukončilo činnost proto, že bratři byli degradováni na pouhé předzpěváky a předříkávače. Neustále totiž vzrůstaly nároky na úroveň chrámové hudby, a tak byl lidový zpěv zatlačen do pozadí.^{100]} Pravdou ale je, že v prosinci 1785 přišla do Manětína zpráva o tom, že jsou všechna bratrstva zrušena a přeměněna v „Sjednocení učinlivé lásky k bližnímu.“ O tomto novém uskupení se však nedochovaly žádné zprávy. Děkan Wonka píše, že zdejší obyvatelé nenalákalo. Bratrstvo přitom muselo zřít, již rok před svým zrušením, obšírný inventář a téměř všechny majetky odevzdat oné nové společnosti. Jména bratrstev v regionu se jinak standardně dostalo do rukou královskému krajskému úřadu v Plzni.^{101]}

2. 4. 2 Bratrstvo sv. Barbory

Manětínské bratrstvo sv. Barbory je spjato především se jménem hraběnky Ludmily Lažanské,^{102]} která se spolu s děkanem Faulstigem zasloužila o jeho obnovu v roce 1773. Hovoří se o obnově, jelikož bratrstvo působilo už za doby faráře Aleše Plešnera, ale v době Ludmily Lažanské živořilo. Faulstigovi se podařilo v Římě získat dvě na pergamenu psané buly (breve papežská).^{103]} 18. března 1773 byla bratrstvu vystavena nadační listina. Ludmila je v ní označena za zakladatelku, Jan Antonín Faulstig má funkci rektora.^{104]}

jednou do roka na faře, na shromáždění měli přijmout napomenutí od faráře. Na faře se volil nový rektor, asistenti a sekretář. Sekretář byl svěcen důchod celého bratrstva. Pokladnice bratrstva byla uložena na faře a peníze z ní mohly být vybírány nebo do ní vkládány jen s vědomím faráře. V pravidlech se také dočteme o sankcích, které by bratry postihly za určité činy, ale je zde i doporučení, že se mají bratři vyvarovat pití v den, kdy se zpívá žaltář a pochovává se mrtvý.

99] SOKA Plzeň-sever, fond Literátský kůr Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 1285. Pamětní kniha Literátského kůru Manětín, fol. 56–60.

100] J. SEHNAL, *Hudební život*, s. 148.

101] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 52–53.

102] Vnučka Marie Gabriely.

103] „*První z nich je datováno 22. června 1773 a papež Kliment XIV. udílí odpustky privilegovaného oltáře při všech mších svatých za údy Bratrstva v jejich manětínském kostele obětovaných.*“ V druhém vypočítává všechny odpustky udělené bratrstvu. (SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 39–40.)

104] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 39–40.

Pokud se chtěl člověk stát členem bratrstva, musel být zapsán do zvláštní knihy. Do bratrstva vstupovaly ženy i muži. Každý nově zapsaný člen musel vykonat svatou zpověď, přijmout svátost a pomodlit se za „*obecné potřeby na oumysl církve svatě katolické*.“ Pak obdržel odpustky. Stanovy bratrstva pod ochranou sv. Panny Barbory se dochovaly do dnešních dob. Všichni členové byli povinni uctívat svátost oltářní a především slavit den sv. Barbory 4. prosince. Měli vést příkladný život, denně ctít sv. Barboru a následovat její počestný život. Takto se mohli přiblížit k šťastné hodině smrti. Člen bratrstva měl jít ostatním obyvatelům příkladem, aby jim pomohl k jejich spasení. Měl je přimět k tomu, aby se modlili, vyvarovali se hříchu a častěji přijímali svátost oltářní. Dále měli všichni modlitbou pamatovat na zesnulé bratry a sestry.

V pravidlech bratrstva se píše, jakým způsobem a kolikrát se měli členové modlit, objevují se tu i modlitby jako Zdrávas Maria či Otčenáš. Nejdůležitější modlitbu však představuje každodenní modlitba ke cti a chvále sv. Panny Barbory. Členové bratrstva jsou ve stanovách označováni jako „spoluoudové“ či jako „přivtělení“. Každý z nich měl při sobě nosit svatý obrázek posvěcený od kněze, nebo ho alespoň uctivě ctít ve svém obydlí, aby se odlišil od těch, kdo nejsou součástí bratrstva. Bratři a sestry se účastnili vyprovázení pohřbů a mnoha dalších událostí. V poslední hodině před smrtí bylo nutné, aby se členové vyzpovídali a přijali „Svátost oltářní“. Pokud to nebylo možné, měli v sobě vzbudit lítost a vykřknout jméno Ježíše, čímž získali odpuštění.^{105]} Bratrstvo bylo pravděpodobně donuceno ukončit svou činnost také v roce 1785.

3. Manětínské kšafy a knihy zemřelých

3. 1 Kšafy

Podle Obnoveného zřízení zemského z roku 1627: „*Kšaft nic jiného není nežli vysvědčení o vyjevení poslední vůle lidské, jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho s statkem a věcmi jemu vlastně náležejícími a v moci jeho zůstávajícími zachováno býti mělo.*“^{106]} Pro raně novověkého člověka^{107]} však sepsání testamentu neznamenal pouze vyrovnání se se ztrátou majetku a jeho přerozdělení mezi příbuzné a známé. Šlo hlavně o prostředek k naplnění dobré smrti, který mu měl otevřít dveře k věčnému životu. Jedinec neměl nechávat sepsání kšaftu na poslední chvíli, sepisování kšaftu na smrtelném loži totiž odvádělo pozornost od jeho duchovního rozjímání (praxe však byla často jiná). Nejčastějším důvodem k sepsání závěti byla nemoc, stáří či obava z neshod mezi potomky.^{108]}

105] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně.

106] Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 14.

107] K problematice testamentů v raně novověkých městech viz především Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002 a Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.

108] Václava KALOUSOVÁ, „*A když smrt zavolá...*“ *Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokokanských kšaftech z 16. až 18. století*, in: Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 72.

3. 1. 1 Poslední vůle šlechticů

Na sepsání závěti se dbalo především ve šlechtickém prostředí. Nešlo jen o to, že sepsání poslední vůle patřilo mezi základní povinnosti křesťana, ale především bylo důležité postarat se o majetek. V momentě, kdy se šlechtic rozhodl napsat svůj testament, musel postupovat podle předem stanovených pravidel.^{109]} Sepsání kšaftu bylo potřeba uschovat buď u důvěryhodné osoby, která se po smrti kšaftujícího postarala o jeho zveřejnění, nebo přímo v úřadu desek zemských. Poslední vůle zesnulého pak musela být dodána do dvaceti týdnů k deskám zemským, kam byla za nemalý poplatek, často kaligraficky, vepsána.^{110]}

Šlechtické testamentsy se vyznačují ustálenou formou, jedná se o právní dokumenty, které obsahují části typické pro listiny. Dbalo se na to, aby byly psány za plného vědomí testátora. V první části testamentu jsou tzv. úvodní ustanovení, invocace, intitule a promulgace. V invocaci testátor vyzývá boží jméno – tato část odlišuje testament od jiných právních dokumentů. Například v testamentu Marie Gabriely Lažanské je vyzývána svatá Trojice, tedy Otec, Syn a Duch Svátý.^{111]} Také v závěti jejího syna Karla Josefa Lažanského je zmíněna právě svatá Trojice.^{112]} Následovalo uvedení celého jména a šlechtického titulu (identifikace) a promulgace, tedy uvedení listiny ve všeobecnou platnost. Ve druhé části testamentu jsou uváděny důvody, které vedly testátora k sepsání závěti. Šlechtici v této části listiny často meditovali o duši a posmrtném životě, snažili se najít odpověď na otázku, proč je smrt tak neočekávaná.^{113]} Následuje třetí, tzv. distributivní část, kde šlechtici odkazují svůj majetek. Nejednalo se jen o odkazy pozůstalým, šlo i o odkazy zbožné. Například v testamentu Karla Josefa Lažanského je nadace ve prospěch manětínského kostela sv. Jana Křtitele. Teprve pak odkazuje svůj majetek blízkým osobám, třeba svým sestrám či švagrovi: jedná se hlavně o finanční obnosy.^{114]} Čtvrtý oddíl závěti zahrnuje závěrečná ustanovení: sankce, žádost o vložení do desek zemských, zajištění možnosti zrušit nebo změnit testament, zajištění možnosti učinit dodatečné odkazy, podpis, testamentární svědky a datum.^{115]} Svědky testamentu Karla Josefa Lažanského byli Heřman Černín z Chudenic, Jan ze Šternberka, Sebastián Kühnigl a Jan Hennigar.^{116]} Závěť Marie Gabriely podepsal František Buquoy, Leopold Salm z Reifferscheidtu a František Věžník z Věžníků.^{117]}

109] Až do roku 1627 potřebovali šlechtici získat královské svolení, tzv. mocný list, aby mohli disponovat svým majetkem. List zaručoval, že po smrti testátora bude mít závěť stejnou platnost, jako kdyby byla zapsána do desek zemských za jeho života. Po vydání Obnověného zřízení zemského šlechtici mocný list již nepotřebovali.

110] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 21.

111] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, karton 1, inv. č. 13. Testament Marie Gabriely Lažanské.

112] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

113] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 35.

114] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

115] P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 26.

116] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. Testament Karla Josefa Lažanského.

117] SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských – Chyš, karton 1, inv. č. 13. Testament Marie Gabriely Lažanské.

3. 1. 2 Poslední vůle neurozených

Problematika kšaftů neurozených je složitější. Kšaft byl pradávným právem, které si muse-li poddaní často prosazovat u vrchnosti. Až do 18. století nedisponovali venkovští poddaní zcela volně svým majetkem a neměli ani právo kšaftovní, tj. nesměli sami stanovovat, kdo se má v budoucnu ujmout jejich hospodářství. Jejich pozůstalost se stávala majetkem vrchnosti a jen cestou milosti mohla být předána potomkům. Kšaft musel být sepsán za přítomnosti představených obce.^{118]} Po smrti kšaftujícího byl vložen do městské knihy či do knihy kšaftů, pokud proti němu neexistovaly námitky.^{119]} Teprve reformy Marie Terezie a Josefa II. znamenaly průlom. Přiznaly vlastníkům statků rozsáhlá dědická práva.^{120]}

I tak se považovalo sepsání poslední vůle za vážný a zodpovědný akt. Bylo důležité přerozdělit majetek spravedlivě. Podle pověr se jinak musel člověk vracet a napravovat své omyly.^{121]} Kšaft mohl být podle zákona proveden písemnou i ústní formou, v případě, že ho sepisoval někdo jiný, musel být doplněn o podpisy svědků. Častou součástí závěti bylo vybrání místa posledního odpočinku – lidé si přáli být mnohdy pohřbeni v blízkosti svých zesnulých rodičů, sourozenců nebo předčasně zemřelých dětí. Málokdy se objevují zmínky o tom, z čeho mají být uhrazeny pohřební náklady.^{122]} Zato se setkáváme s tím, že testátor odkázal finanční obnos ve prospěch církve (hovoří se o tzv. zbožných odkazech – *pia et alia legata*). Podle P. Ariése šlo dokonce o hlavní důvod k pořízení kšaftu, umírající si tím pojišťoval vstup do nebe.^{123]}

V manětínských městských knihách se s velkým počtem raně novověkých kšaftů nesetkáme, převážná většina z nich je navíc sepsána ještě před rokem 1620. Najdeme tu například kšaft Martina Lazebníka, u něhož je pozoruhodné, že je uveden, stejně jako testamenty šlechticů, vzýváním Svaté Trojice. Martin se v závěti zamýšlí nad životem člověka a píše, že každý člověk se jednou musí s tímto světem rozejít. Důvodem sepsání kšaftu mu byla těžká nemoc. Martin ve své závěti také uvedl soupis lidí, kteří mu něco dlužili, např. u šafáře z blízké vesnice šlo o 10 kop 30 grošů, Vávra Kukla z Rabštejna nad Střelou mu dlužil 30 grošů a Pavel z Hrádku 3 kopy grošů míšeňských. Poté odkazoval finanční obnosy, zatímco vše ostatní přířkl manželce, ale požadoval, aby přispěla kostelu sv. Jana Křtitele částkou ve výši 10 kop grošů míšeňských. Na konci kšaftu je uvedeno datum a to, že byl sepsán za přítomnosti purkmistra a pánů konšelů.^{124]}

Svědci sepsání kšaftu mohli být uvedeni i hned na začátku listiny. Pokud byl zmíněn důvod sepsání závěti, jednalo se výhradně o nemoc. Manětínští nejčastěji odkazovali věci důležité pro bydlení a obživu: díl domu, krávu, dědinu,^{125]} osení, ovce, vlnu, pšenici, žito, ječmen, slámu, seno, otavu, hrách, cínové nádoby, sukni mužskou, kožené kalhoty, peřinu, polštář, různé finanční obnosy a další.^{126]} V městských knihách se setkáme i s „oboustrannými“ kšafty, tedy se smlouvami, které platí pro případ, že zemře muž a žena ho přežije a naopak. V jedné závěti je tento případ „ošetřen“ tímto stylem: „*Jestli by pak*

118] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 192–194.

119] Tomáš MALÝ, „*Mentalita*“, *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16-18. století)*, Chrudimský vlastivědný sborník 7, Chrudim 2003, s. 19–20.

120] A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 192–194.

121] Tamtéž, s. 195.

122] V. KALOUSOVÁ, „*A když smrt zavolá...*“, s. 76–78.

123] P. ARIÈS, *Dějiny smrti* I, s. 234–237.

124] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Kniha věcí Památných města Manětína (1508–1708), fol. 14.

125] Tamtéž, fol. 20.

126] Tamtéž, fol. 50–51.

ona již dotčená Juliana manželka jeho Poltazara Frysa jakožto manžela svého životem přečkala tehdy aby takový zápis zase [...] byl a takový statek na ní Julianu plným právem připadl.^{127]}

Mnohdy v kšaftech nechybějí zbožné odkazy, např. peníze pro kostel sv. Jana či peníze na lávku ke sv. Panně Barboře.^{128]} V závěrečné části kšaftu je uveden důvod, proč byl zapsán do městských knih: „*Pro lepší toho jistotu a zdání i budoucí paměť všceků tři jak Anna Matýsková tak Mariana Kubíková a Voršila Ehrťová tuto smlouvu na rovný groš a náklad do knih městských vložití dali.*“^{129]} Na konci je pak uvedeno datum pořízení zápisu.

3. 2 Matriky

Pro období, kterým se v této práci zabývám, jsou k dispozici čtyři matriky. První z nich byla psána od roku 1653 do roku 1723 a jedná se pouze o knihu zemřelých. Matrika je špalíčková, psaná česky až do roku 1721. Pak následuje několik latinských zápisů. Více je o zápisech v této knize uvedeno v následující podkapitole.

Druhá špalíčková matrika zahrnuje léta 1723–1751 a je psána latinsky. Matriku pořídil děkan Händel, „*byla nová důkladně ve dřevě bílá vepřovicí potažená vázaná.*“^{130]} Oddíl pro zemřelé se nachází v její poslední části a je oddělen od části předchozí Händelovou symbolickou ilustrací, na které je vyobrazena lebka, přes niž jsou položeny klasy a koulky, přesýpací hodiny, had a vyhasínající svíce. Pod lebku je na úzkém proužku napsáno: „*sic evanescimus*“ (tak pomíjíme). Na zadních stranách knihy jsou uváděny pohřby nemanželských dětí (1741–1751). Na samém konci matriky je pak vyhrazena strana pro popravené osoby.

Následuje latinská matrika pro období 1752–1793. Matrika zahrnuje zápisy o narozených, oddaných a zemřelých. Desky matriky jsou potaženy vepřovicí. Oddíl pro zesnulé je opět oddělen od ostatních ilustrací, nevíme však, kdo je jejím autorem. Do roku 1771 obsahuje matrika větné zápisy, poté je psána v rubrikách. František Wonka píše: „*K tomu přišlo r. 1771 nařízení o vedení matrik (od té doby se nepíše par extensum, ale v rubrikách; pozn. Z. M.), vždy za tři měsíce nutno podat zprávu o matričních zápisech...*“^{131]} Z rubrik můžeme vyčíst datum, jméno pohřbívajícího, jméno toho, kdo provedl poslední pomazání, jméno zesnulého, jeho vyznání, hřbitov, místo, číslo domu a věk. Na poslední straně matriky se nachází oddíl pro mrtvé nemanželské děti a oddíl pro popravené, zde je zapsán pouze již zmíněný Kašpar Pokorný. Matrika je opatřena rejstříkem.

Do poslední knihy zemřelých, kterou zde zmíním, bylo zapisováno od roku 1784 do roku 1811. Jedná se o první knihu, v níž jsou zaznamenávány příčiny úmrtí. Dále z ní můžeme vyčíst datum úmrtí, číslo domu, jméno zesnulého, vyznání (katolík, protestant), pohlaví (muž, žena) a věk. Kniha je, stejně jako kniha předchozí, opatřena abecedním rejstříkem.

127] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Památná kniha manětínská, kniha smluv (1381–1705), fol. 78.

128] Tamtéž, fol. 77.

129] SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. Kniha věcí Památných města Manětína (1508–1708), fol. 50–51.

130] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 38.

131] Tamtéž, s. 43.

3. 2. 1 Kniha zemřelých 1653–1723

Informace v této knize nejsou ještě utříděny do rubrik, v jednotlivých zápisech je nejčastěji uvedeno datum, odkud zesnulý pocházel (kniha totiž zahrnuje i ostatní obce z farnosti a mlýny z okolí), jméno zesnulého a místo posledního odpočinku, např. „*Z Mantiny 15. Juny Vilím Kříž pochován jest u s. Panny Barbory*“.^{132]} Pokud se jedná o zesnulé dítě, vypadá zápis nejčastěji takto: „*Z Mantiny 28. Maj pochováno jest dítě jménem Michal Jana Pazdery syn u ste. Panny Barbory*“.^{133]} Je tedy uvedeno ještě jméno otce, zřídka se v matrice objeví jméno matky (*Barbora Marie Havlové dcerka*).

Některé matriční zápisy jsou obohaceny o další údaje, např. tedy o místo, odkud zesnulý pocházel (*Marie Štadlerová z Městic*), či o příbuzenský vztah s nějakou další osobou (*sestra vlastní Kašpara Štadlera barvíře, manželka pastýře mantinského, Barbora tkalcova matka*). Častěji je však u jména uvedeno povolání zesnulého. V knize se konkrétně vyskytují tato: zahradník, mlynář panský, pastýř, barvíř, hejtman, kaplan, krčmář panský, správce panský, sládek panský, šenkýř panský, pacholek pana pátera, pacholek obecní, pacholek od volů vojenských, kramářka, kramář, tkadlec, zahradník panský, lokaj, bečvář, hrnčíř, krejčí, sládek, posel, řezbář, kantor, služka, porodní bába. U některých osob se rovněž dočteme, k jaké sociální vrstvě obyvatel patřily: urozený pán, měšťan, cikán, poustevník.

Skutečnost, že někdo zesnul, je v knize vyjadřována různými způsoby, např. *usnul v Pánu, umřel v Pánu, dokonala běh života svého, Pán Bůh ráčil povolati synáčka*. K některým zápisům je připsána zbožná formule: *Pán Bůh rač jí dáti lehký odpočívání, Pán Bůh rač milostivý býti a jeho milej duši do nebeského království přijíti* apod. Někdy se tyto formule vyskytují v latině např. *Requiem aeternam dona eis*.^{134]} Pokud někdo zesnul téhož dne, objevuje se na začátku zápisu latinské *eodem die*.^{135]} Na konci záznamu se občas setkáme se jménem pochovávacího.

Dále mohou být v matričním zápisu uvedeny zajímavosti spojené s úmrtím: např. „*Z Mantiny 6 Novembris dokonala běh života svého Kateřina manželka Simona Tikala po porodu děťátka a pochována jest na křehov s. Jana v Mantině*“.^{136]} Z následujícího zápisu pak můžeme soudit to, že nebylo běžné, aby se za zesnulého sloužila zádušní mše a přednášelo kázání. Takovou praxi totiž dokládá jediný zápis s tímto dodatkem v celé matrice: „*Z Mantiny 16 Decembris pochován u s. Panny Barbory Michal Vajpert bylo Requiem i Kázání*“.^{137]} Za povšimnutí stojí zajisté i fakt, že se v celé matrice setkáme jen s jedním zápisem o úmrtí dvojčat.

Pokud se v knize zemřelých vyskytne zápis v porovnání s ostatními delší, jde o osobu něčím významnou. V této matrice se můžeme konkrétně setkat se záznamy o úmrtí Rudolfa Jiřího Lažanského († 20. března 1659)^{138]}, Václava Josefa Lažanského († 2. března

132] SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 3.

133] Tamtéž, fol. 5.

134] Requiem aeternam dona eis = Odpočinutí věčné dej jim.

135] SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 1–20.

136] Tamtéž, fol. 23.

137] Tamtéž, fol. 22.

138] Rudolf Jiří byl pohřben v kapli sv. Kříže v bazilice Nanebevzetí P. Marie na Strahově, kam byli pohřbíváni všichni rodinní příslušníci (NA, Sbíрка genealogicko–heraldická Wunschwitzova, inv. č. 638). Přesto máme v manětínské matrice o jeho úmrtí záznam, v němž doslova stojí: „*nešen byl k S. Panně Barboře do chrámu Páně*“ . Jeho tělo bylo pravděpodobně před převezněním na Strahov ve zdejším kostele vystaveno a nejspíše se

1715), Aleše Plešnera († 6. srpna 1721). Neobvyklý je také zápis o úmrtí dragouna, už jen tím, že je uvedeno jak datum úmrtí, tak datum pohřbu. „Z Mantiny usnul v Pánu Bohu 31. března Ondřej Gros pod saským regimentem kompanií pana Ferdinanda Arnošta Béra z Berku hejtmána býlý dragoun. Pochován u s. Panny Barbory 2. Aprilis L. 1689.“^{139]}

V neposlední řadě můžeme v matrice vysledovat, jaká křestní jména byla v době baroka v oblibě. U žen se nejčastěji setkáme se jmény Alžběta, Anna, Kateřina, Dorota, Barbora a Markéta. Běžnými mužskými jmény jsou pak tato: Jan, Matěj, Václav, Martin, Jiří, Bartoloměj a Tomáš. Neobvyklá nebyla ani dvě křestní jména např. Anna Maria, Anna Elizabeth, Jan Jakub, Josef Jiří.^{140]}

4. Nejčastější příčiny úmrtí a dětská úmrtnost v Manětíně

4. 1 Nejčastější příčiny úmrtí

Lidi žijící v době barokní, stejně jako ty dnešní, bezesporu zajímalo, na co jejich příbuzný či známý zesnul. Příčiny úmrtí byly však do matrik v Manětíně zaznamenávány až od roku 1784,^{141]} jak bylo již zmíněno v podkapitole Knihy zemřelých. Chorobu, na kterou ten který jedinec zemřel, určoval pravděpodobně lékař.^{142]} Z Knihy o faře manětínské víme, že v Manětíně lékaři působili. Nejvýznamnějším z nich byl výše zmíněný hraběcí lékař Jeroným Tichý.

4. 1. 1 Příčiny úmrtí v matrice (1784-1790)

Především v rozmezí let 1784–1790 lze sledovat, z jakých příčin tehdejší lidé umírali. Během tohoto období zesnulo celkem 119 osob, přičemž děti do 5 let věku tvoří 54 % z tohoto počtu (nejkritičtější je pro ně i zde období od jednoho měsíce do jednoho roku). Nejméně jedinců zemřelo v rozmezí 5–50 let. Lidé nad 50 let věku pak tvoří zbylých 28 %. Pouze pět osob ze zmíněného počtu žilo déle než 80 let. Nejstaršímu zesnulému bylo 88 let.

Nejvíce manětínských obyvatel (samozřejmě hlavně dětí) zesnulo na psotník,^{143]} konkrétně 34 % uvedených 119 úmrtí. V matrice tuto chorobu najdeme pod označením

zde konala i zádušní mše (SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 7).

139] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 58.

140] Tamtéž, fol. 1–120.

141] Srovnaj Václav GRUBHOFFER, *Medikalizace smrti na přelomu 18. a 19. století. Okamžik smrti, zdánlivá smrt a vzorce chování k mrtvým z hlediska dějin lékařství*, Theatrum Historiae 11, 2012, s. 105–123.

142] Prvním doloženým lékařem zde působícím byl manětínský rodák Jeroným Tichý. V Manětíně začal toto povolání vykonávat v roce 1714 poté, co se vrátil ze studijních cest po Itálii, Francii a Švýcarsku. Jeroným Tichý byl ve veliké váženosti i u doktorů medicíny a chirurgie v Praze. Od dob Václava a Marie Gabriely Lažanských měla manětínská vrchnost svého felčara. Tomu poskytovala byt v samotném zámku a deputát. Jeronýma Tichého nahradil po jeho smrti v roce 1725 Jan Václav Brasch, kterého pak v roce 1770 vystřídal Bernard Brasch, vynikající chirurg. Ten v Manětíně založil dobročinnou nadaci na ošacování chudých školních dětí a své povolání vykonával až do roku 1791. (Václav JIRSA, *Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně*, Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 22, č. 3, 2012, s. 16.)

143] Pravděpodobně se jednalo o tetanické křeče způsobené nedostatkem vápníku, které byly spojené s bezvědomím. Ale vzhledem k nedostatečné úrovni medicíny tak mohly být označovány jakékoli křeče vedoucí k úmrtí dítěte. Trvání psotníkového záchvatu se pohybuje v rozmezí od půl minuty až k několika hodinám. Pokud následuje záchvat za záchvatem, je stav doprovázen vysokými teplotami (přes 40°C). Často se pak dítě vrátí k sobě a je v pořádku. Pokud nastane smrt, důvodem je ochrnutí srdce nebo udušení. (Jaroslav VYSOKÝ, *Psotník*, Praha 1920, s. 13–14.)

Fraiss. Deseti procenty je zastoupena vodnatelnost (Wassersucht),^{144]} nicméně z matriky nelze vyčíst, jaký konkrétní orgán byl vodnatelností zasažen. Častou nemocí byly rovněž neštovice (Blattern)^{145]} a souchotiny,^{146]} které nejčastěji najdeme pod názvem Lungensucht, ale můžeme za tuto chorobu pokládat i nemoci pod označením Hectica či Abzehrung. Hojněji se vyskytovaly též různé záněty (Cathar), úplavice (Disenteri),^{147]} krvácení do mozku (Schlagflüß) či blížeji neidentifikované píchání v boku (Seitenstechen), snad zánět slepého střeva. U starších lidí se jako příčina jejich úmrtí uváděla sešlost věkem (Altershalber). Dále se umíralo na zánět plic, zánět kloubů, sněť,^{148]} chrlení krve či na horečnatá onemocnění. Někdy je jako příčina uvedena náhlá smrt, jistě infarkt (Todtgefallen).^{149]} Všechny matriční zápisy obsahují jen jednu příčinu úmrtí, není zde uvedena žádná kombinace.

V matrikách se však můžeme setkat i s kuriózními či méně obvyklými důvody úmrtí, nejčastěji v důsledku úrazů. Dne 21. července 1777 utonula 24letá Barbara Dlouhá; 23. dubna 1788 byl zabit mlýnským kamenem devítiletý chlapec Bernard Frey a nešťastným pádem se 26. května téhož roku zabil tesař Wenzl Karásek.^{150]} V matrice z let předešlých se dočteme například i o tom, že se v říjnu roku 1677 utopila na dvoře ve studni Dorota

144] Během tohoto onemocnění se voda se všemi špatnými látkami zdržuje v těle, hromadí se ve všech útrobách a pod kůží, ale především v dutině hrudní a v břiše. Tekutina stlačuje okolní orgány a působí nemocnému obtíže při dýchání, zažívání a také narušuje krevní oběh. Nejvíce trpí srdce. (Jan ŠIMSMA, *Přírodní léčba a domácí lékař. Praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*, Praha 1923, s. 249.)

145] Onemocnění najdeme také pod názvem variola. Jedná se o akutní virové onemocnění, které je charakteristické těžkým celkovým stavem a vyrážkou, která prochází různými vývojovými stádii. Zahrnuje příbuzné jednotky vyvolávané odlišnými typy původce náказы a projevující se rozdílnou smrtelností. Jsou to variola major (klasická variola), variola minor (mírná forma). Nemoc nevypukne ihned po nakažení, inkubační doba je 12–14 dnů. Zajímavé je, že tentýž virus může u jednoho pacienta vyvolat těžké onemocnění, které zkrátka skončí smrtí, ale druhému způsobí pouze vyrážku. Po skončení inkubační doby se u pacienta objeví horečka, cítí únavu a nevolnost. Nemocný trpí žízní, nemá chuť k jídlu, bolí ho hlava a pociťuje bolesti v kříži. Pacient také pozbývá vědomí a často blouzní. Vyrážka se neustále zvětšuje a na vrcholech pupínků vznikají puchýřky s tekutinou. V období, kdy vznikne vyrážka tohoto typu, teplota klesá a také mizí bolesti hlavy a kříže. Zanedlouho však dojde opět ke zhoršení stavu nemocného. Začíná hnisat obsah jednotlivých neštovic. Nemocný má stejnou vyrážku i v ústní dutině, nemůže polykat a mluvit. Okolí neštovic červená. Po této fázi následuje opět stádium stagnace, kdy se zdá, že se stav nemocného lepší. Puchýře vysychají a mizí napětí v kůži. Neštovice se zbarvují dohněda a mění se v stroupky, které odpadávají. Není však neobvyklé, že se po tomto stádiu znovu objeví vlna horeček, na kterou mnozí pacienti zemřeli. (Otokar TEYSCHL, *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*, Praha 1920, s. 11–14.)

146] Jde o nakažlivou nemoc, která se projevuje u zvířat i lidí. Nemoc trvá velmi dlouho, často vede k úmrtí. Je způsobena tyčinkovitými bakteriemi tuberkulózy. Bakterie nemusí zasáhnout jen plic, ale i jiná ústrojí a kůži. Nejčastěji souchotiny postihují děti v prvních měsících nebo letech života. U každého jedince má nemoc jiný průběh. Náकाза se šíří od nemocných zvířat i lidí, kteří vykašlávají zárodky tuberkulózy. Člověk může tomuto onemocnění předejít správnou životosprávou a staráním se o svou fyzickou stránku. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 761–763.)

147] Jedná se o těžké onemocnění tlustého střeva, které se vyznačuje bolestivými průjmy. Zdrojem náказы je nemocný člověk, jehož stolice obsahuje velké množství zárodků úplavice. Někteří lidé jsou vůči této chorobě imunní, i když požírou množství zárodků úplavice, ale právě tito se pak nejčastěji stávají přenašeči choroby. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 759.)

148] Vzniká znečištěním rány (hlínou, hnojem, střevním obsahem). Když se bacil sněti dostane do rány, způsobí v jejím okolí nařalověle zbarvení, pak tvoří plynové bublinky pod kůží a ve svalstvu. U člověka postiženého sněti nastává smrt během několika dní, a to účinkem jedu, který bacil sněti vytvoří. Po smrti proniká sněť do všech ústrojí těla a v nich tvoří plynové puchýře – hovoří se o tzv. posmrtné plynatosti. (J. ŠIMSMA, *Přírodní léčba*, s. 773–774.)

149] SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1784–1811), sv. 15, fol. 1–7.

150] Tamtéž, fol. 5.

Křížkovic.^{151]} Nechybějí ani úmrtí čerstvých matek v důsledku poporodních komplikací. Děkan Wonka ve svém díle zmiňuje, že ve 30. letech 18. století ohrožoval zemi mor – Manětínští se proti tomuto onemocnění chtěli bránit, a tak se součástí Vysoké cesty staly čtyři sochy představující nebeské ochránce proti moru. Není vyloučeno, že i tato smrtící choroba stála v pozadí skonu některého z manětínských obyvatel.^{152]}

4. 2 Dětská úmrtnost

Dětská úmrtnost v Manětíně byla poměrně vysoká. Jak již bylo zmíněno, v období od roku 1784 do roku 1790 zemřelo ve městě 119 obyvatel, z čehož 59 % tvořily děti do deseti let věku. Nejčastějšími příčinami jejich smrti byly psotník, úplavice a neštovice. V této části práce bych se však chtěla zabývat dobou starší a porovnat dvě časová období, 1653–1673 a 1700–1720, pro něž jsem údaje čerpala z jediné české manětínské matriky. I v těchto letech tvořily děti nadpoloviční většinu zesnulých – v prvním období zesnulo 71 dětí, v druhém jejich počet stoupl na 127.

Nejkritičtější roční dobou bylo pro děti jaro. V prvním i druhém zkoumaném období zemřelo 41 % dětí, tzn. 29 dětí v letech 1653–1673 a 53 dětí v letech 1700–1720. V dalších ročních dobách se pak začínají hodnoty odlišovat. Pro první období vypadají hodnoty takto: v létě zesnulo 8 % dětí, na podzim 12 % a v zimě 34 %. Zima se tedy stala druhou nejkritičtější roční dobou. Ve druhém zkoumaném období zesnulo v létě 27 % dětí, na podzim 15 % a v zimě 16 %. U jednoho dítěte není uveden měsíc, kdy zesnulo.

Dále jsem se věnovala tomu, jaké pohlaví u zesnulých dětí převažovalo. Pro rozmezí let 1653–1673 je však údaj nevyhovující. U 25 % matričních zápisů totiž není uvedeno pohlaví dítěte nebo křestní jméno, podle kterého by se dalo pohlaví určit. Děti mužského pohlaví tvoří 44 % a zbylých 31 % tvoří děti pohlaví ženského. Lepší je situace pro období druhé, kde není uvedeno pohlaví jen u tří dětí. 53 % pak tvoří děti mužského pohlaví a 45 % děti ženského pohlaví. Lze tedy říci, že počet zesnulých chlapců a dívek je téměř vyrovnaný, s mírným neprospěchem chlapců.

V neposlední řadě jsem vyhledávala také místo, kam byly děti pochovány. V prvním období jednoznačně převažovaly pohřby na hřbitově u kostela sv. Barbory. Ty tvoří 65 %. Zbylé děti byly pochovány u kostela sv. Jana Křtitele. Tato skutečnost jistě souvisí s tím, že až do požáru v roce 1712 a následné opravy města bylo na hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele málo místa. Pro období 1700–1720 opět nemáme dostačující údaje – u 60 dětí totiž není uvedeno místo posledního odpočinku. Ze zbývajících bylo 15 dětí pohřbeno u sv. Jana Křtitele a 52 dětí u kostela sv. Barbory.^{153]}

Shrnutí

Město Manětín bylo v období raného novověku nejen sídlem barokní kultury, ale i místem košaté barokní zbožnosti. Na nevelké urbánní ploše se nacházely hned dva kostely, kostel sv. Jana Křtitele a kostel sv. Panny Barbory, při nichž působil farář či děkan a jeho pomocníci. Tito lidé dohlíželi na životy lidí ve městě, ale hlavně dbali na to, aby byli umírající za-

151] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 36.

152] SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. Kniha o faře manětínské I, s. 35.

153] SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653–1723), sv. 04, fol. 1–127.

opatření. Někdy je k umírajícím doprovázeli chudí ze špitálu. Někteří manětínští obyvatelé nechávali sepsovat poslední pořízení, v nichž se snažili předejít sporům, rozdělit majetek, vyrovnat dluhy a příspěvkem církvi si zajistit vstup do nebe. Také v Manětíně se u umírajících střídaly návštěvy. Pokud byl umírající členem bratrstva, přicházeli k němu spolubratři a pomáhali mu oddat se zbožným myšlenkám. V případě, že byl zesnulý zámožný nebo byl členem bratrstva, sloužila se za něho mše. Některé manětínské pohřby byly doprovázeny zpěvem členů literátského kůru. Obyvatelé sledovaného města umírali nejčastěji na psotník, vodnatelnost, neštovice, souchotiny nebo na sešlost věkem.

I v Manětíně lze z místa posledního odpočinku vysledovat sociální postavení zesnulého. Mezi nejváženější obyvatele města patřili bezesporu členové rodu Lažanských, děkani, faráři, lékaři a někteří služební ze zámku. Ti byli pohřbeni v hrobkách v kostele. Na druhé místo bychom mohli zařadit zesulé, kteří byli hlavně do roku 1712 pohřbeni na hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele. Šlo totiž o staré rody, které měly na hřbitově prestižní místo. Prostí lidé byli nejčastěji pohřbíváni u kostela sv. Panny Barbory a pro nekatolíky a popravené osoby nebylo na hřbitovech místo vůbec. O barokním zbožném duchu Manětína svědčí také skutečnost, že zde působila dvě náboženská bratrstva - literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory.

Death and burial in Manetin in baroque-period

Summary

The city of Manětín was a place of baroque culture and a huge piousness and religiousness at the same time during the early modern times. Two churches were situated on a quite small urban area – Saint John the Baptist and Saint Barbara churches. In these churches, there was a priest or a dean and their assistants. These people took care about the citizens but their main concern was to take care of dying people. Sometimes, these people were brought to the dying ones by the poor people from spitals. Some burghers of Manětín wanted to have their last will and testament because they wanted to prevent arguments, divide their property and belongings, settle the bills and also, ensure their heaven admission by giving a contribution to church. Many visitors were taking turns at the dying ones. When the dying person was a member of the brotherhood, their brothers came to them and helped them with their religious thoughts. In case the deceased person was a wealthy person or a member of the brotherhood, a memorial service was held for them. Some funerals were accompanied with singing of brotherhood choirs. The main causes of death were febrile convulsions, anasarca, small pox, pulmonary tuberculosis or old age.

It is possible to track down the social status of the deceased people from the place of their eternal rest. The dynasty of Lažanský, deans, priests, doctors and some castle servants belonged among the most respected burghers and were buried in the church tombs. Then, there were deceased people who were buried (mainly until 1712) in the cemetery at the Saint John the Baptist church. These were members of old dynasties that had a prestigious place in the cemetery. People of low birth were buried at the Saint Barbara church. There was no place in cemeteries for non-catholic and executed people. Another fact that shows the piousness and religious life in Manětín is that there were two religious brotherhoods, a brotherhood choir and the brotherhood of Saint Barbara.